

EGALITATEA – UN CONCEPT CONTESTAT

Asist. univ. drd. **Claudia Andrițoi**

Universitatea Eftimie-Murgu Reșița, Facultatea de Științe Socio-Umane

Rezumat

Drepturile omului sunt drepturi inerente și inalienabilele fiecărei persoane, care definesc condiția umană într-o societate civilizată. Instituția drepturilor omului a cunoscut un laborios, dar și îndelungat proces de cristalizare, înfățișându-se în prezent ca o instituție deosebit de complexă, ce ține atât de ordinea juridică internă, cât și de cea internațională. Cunoscând și respectând drepturile și libertățile celorlalți, ne cunoaștem propriile drepturi, respectându-ne pe noi înșine și societatea noastră, fiindcă doar printr-o cunoaștere corespunzătoare a drepturilor omului, individul poate solicita și ocroti propriile drepturi.

Idealul de egalitate s-a născut ca o cerință a dreptului natural. S-a căutat justificarea acestui ideal cu argumente religioase, psihologice și filosofice, dar toate s-au dovedit de nesuștinut. Este o realitate faptul că oamenii sunt înzestrați deosebit de la natură; astfel, cerința ca toți oamenii să fie tratați egal nu se poate baza pe vreo teorie că toți ar fi la fel. Insuficiența argumentului dreptului natural iese la iveală cu maximum de claritate atunci când se ocupă de principiul egalității.¹ Doctrina dreptului natural a vegheat cu intensități diferite toate sistemele de drept și a stabilit în istoria dreptului raporturi cu teoriile și doctrinele elaborate.

În dreptul contemporan doctrina dreptului natural fundamentează drepturile și libertățile omului. Pentru a ilustra cităm primul alineat al preambulului Declarației Universale a Drepturilor Omului care indică „Considerând că recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume...” și articolul 1 al Declarației adoptată de Adunarea Generală a ONU la 10 decembrie 1948: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de altele în spiritul fraternității.”

Una din cele mai cunoscute și influente teorii politico-juridice este *Teoria Contractului Social*, ai cărei reprezentanți de seamă au fost englezii J.Locke și T. Hobbes alături de francezul Ch. Montesquieu și J.J. Rousseau. Ideea de bază care se degajă din această teorie este aceea că prin intermediul contractului s-a găsit o formă de asociere care să apere și să garanteze atât persoanele cât și bunurile fiecărui asociat și care să-i permită fiecărui cetățean să-și păstreze libertatea și să afirme egalitatea față de ceilalți.²

Doctrina românească nu s-a preocupat în amănunt cu definirea acestui standard, delimitarea subiectului fiind realizată doar tangențial și destul de formal, fondul dezbaterii fiind furnizat de către jurisprudență care a trebuit să remedieze această absență doctrinală printr-o adevărată avalanșă de aplicări specifice ale principiului general al egalității, fapt ce a avut drept consecință îmbogățirea spectaculoasă a conținutului normativ al acestei norme juridice.

¹ *Idealul de egalitate*, www.misesromani.org

² Mihail Constantin Eremia, *Fundamentele Dreptului*, note de curs, București 2003, p.33

Principiile generale ale dreptului reprezintă o preocupare constantă a doctrinarilor, exprimând cele mai înalte aspirații ale omului: libertatea, egalitatea, dreptatea, unitatea, determinând în același timp existența realității juridice materiale în calitatea lor de premise ale ordinii juridice pozitive. În jurul acestor precepte călăuzitoare ale dreptului se dezvoltă întreaga viață juridică internă și internațională, reprezentând un subiect de maximă rezonanță în gândirea juridică.

Polimorfismul principiului constituțional al egalității face extrem de dificilă orice încercare de definire a acestui concept. Indiferent că îl considerăm drept un principiu obiectiv de drept sau un drept subiectiv fundamental, principiul constituțional al egalității se exprimă printr-o serie de valori perechi precum: egalitate strictă/egalitate relativă, egalitate formală/egalitate materială, egalitate în fața legii/egalitate prin lege, etc.³

În ciuda caracterului său dificil de definit, sau poate tocmai pentru că poate îmbrăca diverse forme care îl fac mult mai utilizabil decât alte norme constituționale, principiul constituțional al egalității a fost des invocat de beneficiarii săi, dând astfel naștere unei jurisprudențe abundente a judecătorului constituțional în materia egalității.

Consacrarea în textul constituțional a formulării generice a principiului nu este incompatibilă cu existența și a altor articole ale Constituției care impun respectul egalității în domenii clar precizate.

Acest polimorfism al principiului i-a conferit supranumele de „principiu păpușar” fapt ce nu i-a știrbit, însă, caracterul unitar, dovadă fiind faptul că în marea majoritate a sistemelor juridice cea mai mare parte a drepturilor fundamentale sunt menționate în textul Constituției doar o singură dată, în schimb principiul constituțional al egalității constituie o excepție de la această regulă, el putând fi regăsit în mai multe texte ale legii fundamentale. Această pluralitate de izvoare nu este specifică doar dreptului roman, în dreptul constituțional francez principiul constituțional al egalității se descompune într-o multitudine de aplicații particulare astfel încât a fost comparat cu „pilierul unei catedrale”.⁴

Egalitatea postulată imperativ de orice societate implică și consecințe negative în ceea ce privește sfera privată a indivizilor. Moderația poate sfârși de multe ori în mediocritate iar egalitatea în egalitarism. Idei care s-au dovedit salutare pentru spațiul public se metamorfozează nu de puține ori, în sfera privată, într-o mediocritate acută impusă majorității în mod subversiv și insesizabil.⁵

Egalitatea nu are în vedere o dispoziție haiducească de redistribuire a capitalului, care de altfel cadrează cu un alt regim politic. Nu suntem nici în sfera modelului social european, ci a principiului non-discriminării care asigură persoanelor incapacitate fizic sau de prejudecăți culturale un start corect în viață. O dată în plus cuceririle cele mai evidente disimulează cele mai dure bătălii.⁶ « *Instituțiile democratice trezesc și fletează pasiunea pentru egalitate fără a o putea vreodată satisface* »⁷

Întorcându-ne în timp la istoricul dispozițiilor constituționale românești observăm că în dreptul nostru, în mod tradițional, egalitatea a fost considerată mai degrabă ca un drept fundamental a cărui definire impune cu necesitate enumerarea anumitor criterii în funcție de care orice discriminare este interzisă, tradiție pe deplin valorificată de actualul text constituțional ce consacră așa numitele criterii ale nediscriminării într-un articol distinct de cel în care menționează principiul egalității.

Orizontul principiilor întemeiază viața normată a societății, din ele decurg justetea, binele, utilul, frumosul când impun ceea ce trebuie să se facă atât individualităților cât și comunităților astfel încât echilibrul dintre părți ca scop să exprime spiritualitatea umană.⁸

³ Simina Elena Tănăsescu, *Principiul egalității în dreptul românesc*, Editura All Beck, București, 1999, p.3

⁴ Elena Simina Tănăsescu, *op.cit.* p.44-45.

⁵ Victor-Iulian Tucă, *Democrație, egalitate și egalitarism*, articol publicat în revista Sfera Politicii, secțiunea Politică Internațională, nr.116-117.

⁶ Corina Daniela Popa, *Conversații europene despre sensul valorilor consacrate de dreptul comunitar*, în cadrul Concursului de eseuri organizat de Delegația Comisiei Europene în România, martie 2005, p.31

⁷ « *Les institutions de la démocratie réveillent et flattent la passion de l'égalité sans pouvoir jamais la satisfaire entièrement* », Alexis de Toqueville, *De la démocratie en Amérique*.

⁸ Gheorghe Mihai, *Fundamentele dreptului*, Editura All Beck, București 2003, p.183

Conceptul de egalitate are o natura polisemică, hibridă ce fundamentează regimurile democratice. Din perspectiva legii naturale, libertatea și egalitatea sunt simetrice sau angajează interpretări ce le privilegiază alternativ, în ordine deductivă.

Egalitatea contractuală a cetățenilor unei societăți e considerată a fi condiția derivată pentru ca toți să-și poată exercita o libertate înscrisă în natura individuală, existând astfel obiecția formalismului acestei egalități parțiale. Distincția dintre egalitatea metafizică și egalitatea naturala (metaistorica, anterioară intrării ei într-o societate) este urmată de constatarea fundamentării acestui drept prin două concepții sincretice: *rights of man* (egalitate proprie unei societăți anume, empirică, funcțională) și *human rights* (egalitate generică a umanității, cu miză dogmatică într-o definiție absolută a omului).⁹

Cert este că ideea libertății, egalității și demnității umane se materializează în principii fundamentale ale dreptului care guvernează întregul proces legislativ. În acest context, J.J. Rousseau stipulează că procesul guvernării trebuie să se întemeieze pe norme de drept prevăzute într-un **Contract social**, care să conțină atât drepturi și obligații pentru guvernanți, cât și pentru guvernați, astfel ca principiile justiției și echității să se înfăptuiască după următoarele comandamente: “*Nimeni nu trebuie să fie atât de bogat încât să-l poată cumpăra pe altul*” și “*Nimeni atât de sărac încât să fie silit să se vândă*”¹⁰.

Acest aspect se referă atât la egalitatea în drepturi cât și la demnitate. Ea nu semnifică în nici un fel uniformitate. Din contră ea permite de a fonda respectul diferențelor. Acest principiu al „egalității în demnitate și drepturi” constituie un soclu fundamental al edificiului dreptului.

Oportunitatea inegalității oamenilor după capacități și aptitudini este justă, deoarece acestea sunt rezultatul evoluției și eforturilor individuale milenare. Inegalitatea în acest sens nu poate fi considerată ca atare și este subordonată principiului ierarhiei.

Problema inegalității oamenilor ar fi soluționată, dacă principiul ciclicității, al reîncarnării, ar fi accesibil și acceptat de conștiința umană.

Am putea afirma faptul că principiul egalității are în dreptul românesc natura juridică a unui drept subiectiv, cu toate că jurisprudența Curții Constituționale oferă suficiente exemple în care egalitatea este concepută și sub forma unui principiu obiectiv de drept. Egalitatea se adresează în egală măsură tuturor autorităților publice precum și tuturor persoanelor private, dar poate fi invocată în mod eficient și de subiectele colective de drept nu doar de cele individuale, sub forma unei egalități de tratament, acest lucru fiind posibil în măsura în care orice subiect de drept are cel puțin vocația de a fi tratat nediscriminatoriu.

John Rawls consideră că inegalitățile sociale rezidă în diferențele dintre beneficii și datoriile atașate lor. El trasează o distincție între *echitate* (o practică socială este echitabilă în măsura în care actorii implicați cunosc și acceptă normele ce reglementează practica respectivă) și *dreptate* (legitimitatea unei practici în raport cu sistemul de valori al societății respective). Ar fi bine ca prin inegalități să înțelegem nu orice diferențe între funcții și poziții sociale, ci diferențele dintre beneficii și îndatoririle atașate lor, direct sau indirect, precum prestigiul și bogăția sau răspunderea în privința impozitelor și serviciilor obligatorii. Cei ce participă la un joc nu protestează împotriva faptului că există roluri diferite, precum portar, fundaș sau înaintaș la jocul de fotbal sau împotriva diferitelor privilegii și înputerniciri specificate prin reguli. În mod normal, nu acest tip de diferențe este privit ca inegalitate; mai degrabă, inegalități sunt considerate diferențele rezultate din distribuția stabilită sau făcută posibilă de o practică, diferențele dintre lucrurile pe care oamenii se străduiesc să le atingă sau să le evite.

Edificiul constituțional al oricărei țări este cu siguranță sortit prăbușirii dacă principala coloană de susținere a acestuia – drepturile și libertățile resortisanților – nu este reală și durabilă. Indubitabil,

⁹ Raluca Mocan, o recenzie a operei lui Jean-Jacques Wunenburger, *Omul politic între mit și rațiune - o analiză a imaginarului puterii*, Alfa Press, Cluj, 2000, traducere de Mihaela Calut.

¹⁰ J.J. Rousseau, *Contractul social*, București, Editura științifică, Biblioteca Filosofică, 1957, p.121.

dinamica istoriei umanității sugerează forma de mișcare a unui bumerang: totul pleacă de la om și revine la el, în folosul sau împotriva lui. Prin urmare putem afirma faptul că omul reprezintă reperul axiologic cardinal al oricărui sistem juridic.¹¹ Astfel nu este deloc întâmplător faptul că după un prim titlu în Constituție care sintetizează unele dintre principiile ce guvernează întreaga materie constituțională, urmează titlul având ca substanță drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale, socotit a fi „un titlu cu ambiții tutelare”.¹²

Titlul I al Constituției intitulat „Principii generale” a fost apreciat ca o introducere la Constituție sau ca un preambul al acesteia, acesta nereprezentând de fapt decât prima parte a materiei constituționale, iar regulile pe care le cuprindea sub denumirea de „principii generale” nu reprezintă decât norme de mai mare generalitate, la fel cu celelalte norme din corpul Constituției.¹³

Egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii; egalitatea de tratament juridic; egalitatea șanselor; nediscriminarea; „salariu egal pentru o muncă egală” și alte realizări ale progresului gândirii umane și-au găsit oglindire în reglementările naționale și internaționale. Meritul deosebit în acest sens le revine revoluționarilor francezi, care au afirmat principiile libertății, egalității și justiției în calitate de fundamente ale statalității.

Principiul egalității se regăsește și în legislația comunitară, precizându-se obligativitatea respectării acestuia de către statele membre, instituțiile comunitare neputând adopta în cadrul legislației lor criterii care ar aduce atingere acestui principiu. De asemenea o largă aplicabilitate în cadrul procedurii instituite de Curtea Europeană de Justiție o are principiul nediscriminării, chiar și în cazul în care a fost vorba de un tratament arbitrar și nejustificat între două persoane în cadrul politicii de personal a instituțiilor comunitare.

Principiul egalității de tratament este fundamental nu numai pentru că stă la temelia sistemelor juridice contemporane, ci și pentru rațiuni speciale: legislația Comunității privește, în mod principal, activități și situații economice similare. Dacă în acest domeniu sunt elaborate reguli diferite pentru situații similare, rezultatul este reprezentat nu numai de inegalitatea în fața legii, ci și, în mod inevitabil, de distorsiunea concurenței, ceea ce încalcă filozofia fundamentală a Pieței comune.¹⁴

Tratatul de la Amsterdam a transformat egalitatea de tratament între bărbați și femei într-un obiectiv al Comunității (art. 2) prin prevederea nevoii de a se elimina inechitatea și a se promova egalitatea între bărbați și femei (art. 3 par. 2 TCE).¹⁵

În Tratatul privind instituirea unei Constituții pentru Europa, principiul egalității era prezentat ca fiind una din „valorile” Uniunii, iar printre obiectivele UE se regăsesc lupta împotriva discriminării și promovarea egalității între bărbați și femei (art. I-2 și I-3 (3)). O nouă formă de exprimare a principiului egalității poate fi identificată și în obligația ce revine Uniunii de *a respecta egalitatea statelor membre în fața Constituției* – art. I-5 (1).

Condamnând inegalitățile existente în societatea de tip feudal și promovând egalitatea șanselor de afirmare și dezvoltare a ființei umane, Revoluția Franceză de la 1789 a înscris, între Comandamentele sale majore Libertatea, Egalitatea și Fraternitatea.

¹¹ Ion Deleanu, *Drept Constituțional și Instituții Politice*, Tratat, Editura Europa Nova, București 1996, p.115.

¹² idem

¹³ Chiar dacă acest titlu ar fi avut semnificația unui preambul, prescripțiile lui ar fi fost obligatorii, înzestrate cu forță juridică, întrucât preambulul cuprinde el însuși norme fundamentale. I. Deleanu, *Preambulul și expunerea de motive*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, 1976, p.6-7.

¹⁴ Cauza C-63/89 *Assurances de Credit v. Council and Commission* [1991], Funcții ale principiul egalității exprimate sintetic de avocatul General Tesaro

¹⁵ Înainte de adoptarea Tratatului de la Amsterdam, competența Comunității de a acționa direct împotriva discriminării a fost contestată și, de aceea, art. 13 TCE, introdus prin acest tratat, a reprezentat o importantă dezvoltare în domeniul nediscriminării: „În limita competențelor prevăzute, Consiliul, în unanimitate, acționând la propunerea Comisiei și după consultarea cu Parlamentul European, poate lua deciziile necesare pentru combaterea discriminării bazate pe sex, origine rasială sau etnică, religie sau credință, dizabilitate, vârstă sau orientare sexuală” - Tudorel Ștefan, *Principiul nediscriminării în dreptul comunitar – impactul asupra ordinii juridice naționale*, sit-ul imm-ului.

Astfel, fără a face clasificări ce nu își au locul într-o hotărâre judecătorească, Curtea Constituțională a creionat treptat o tot mai precisă definiție jurisprudențială a principiului constituțional al egalității, oferind prin intermediul deciziilor sale tot mai multe elemente necesare identificării acestei norme de referință – de la o egalitate sinonimă cu nediscriminarea, trecând prin interzicerea doar a discriminărilor arbitrare și ajungând până la egalitatea relativă justificată prin diferența obiectivă de situații.¹⁶

Gradul suficient de mare de abstractizare pe care îl prezintă egalitatea explică de ce principiul constituțional al egalității nu este doar un simplu drept fundamental ci aspiră la mai mult, fiind considerat mai degrabă ca un drept de principiu decât ca un principiu de drept.

BIBLIOGRAFIE

1. Ion Deleanu, *Drept Constituțional și Instituții Politice*, Tratat, Editura Europa Nova, București 1996, p.115
2. I. Deleanu, *Preambulul și expunerea de motive*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, 1976, p.6-7.
3. Mihail Constantin Eremia, *Fundamentele Dreptului, note de curs*, București 2003, p.33
4. Cristian Ionescu, *Principii fundamentale ale democrației constituționale*, Editura Lumina Lex, București, 1997, p.8.
5. Gheorghe C. Mihai, *Fundamentele dreptului: argumentare și interpretare în drept*, Editura LuminaLex, București 2000, p.209
6. Gheorghe Mihai, *Fundamentele dreptului*, Editura All Beck, București 2003, p.183
7. Raluca Mocan, o recenzie a operei lui Jean-Jacques Wunenburger, *Omul politic între mit și ratiune - o analiza a imaginarului puterii*, Alfa Press, Cluj, 2000, traducere de Mihaela Calut.
8. Platon. *Scrisorile. Dialoguri suspecte. Dialoguri apocrife*. București: Editura IRI, 1996. p.324
9. Corina Daniela Popa, *Conversații europene despre sensul valorilor consacrate de dreptul comunitar*, în cadrul Concursului de eseuri organizat de Delegația Comisiei Europene în România, martie 2005, p.31
10. J.J. Rousseau, *Contractul social*, București, Editura științifică, Biblioteca Filosofică, 1957, p.121.
11. John Rawls, *Dreptatea ca echitate* în Miroiu, A. (coord) (1994), *Teorii ale dreptății*. București: Ed. Alternative, p. 69-84
12. Simina Elena Tănăsescu, *Principiul egalității în dreptul românesc*, Editura All Beck, București 1999, p.3, p.44-45
13. Victor-Iulian Tucă, *Democrație, egalitate și egalitarism*, articol publicat în revista Sfera Politicii, secțiunea Politică Internațională, nr.116-117.
14. Pagina web, *Idealul de egalitate*, www.misesromani.org

¹⁶ Simina Elena Tănăsescu, *op.cit.* p.4